

YUECHJI-KUSHON VA KUSHON DAVLATLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Omonov Nodirjon Yodgor o'gli

Tel: +998 931742610

E-mail: Ononodirbek@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Baratov Qahramon Nuriddin o'gli

Tel: +998 919720665

E-mail: baratovqahramon873@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Zulfiqaxxorov Erkin Mahmanzar o'gli

Tel: +998 885893004

E-mail: Shaxzodbobo@gmail.com

Annotatsiya: Kushon Podsholigi — o'zbek davlatchiligi tizimidagi qadimgi davlat (mil. 1—3-a.lar). Mil. 1-a.ning 1-yarmi yoxud o'rtalarida yuyechjilar tasarrufidagi Kushon mulkining yuksalishi natijasida vujudga kelgan, Massagetlar (Xitoy yilnomalarida —yuyechji) mil. av. 140 y. Sirdaryo ortidan Baqtriyaga kelib, saklarni yenggan va Yunon-Baqtriya podsholigi o'rnida bir asr davomida 5 qabilaga bo'linib yashagan. Bulardan kushon (Xitoy yilnomalarida guyshuan) qabilasi jabg'uchi Kujula Kadfiz (Kadfiz I) mil. 1-a.da qolgan 4 qabilani bo'ysundirib, o'zini hukmdor deb e'lon qilgan. “Kushon” atamasi yo sulola yoki qabilaga tegishli bo'lib, u ilk bor mil.avv. 1-a. oxiri — mil. 1-a. boshida hukmronlik qilgan podshoj “Geray” — Sanab zarb qildirgan tangalarda qo'llangan.

Kalit so'zlar: Shimol, Baqtriya, Tojikiston, Yunon-Baqtriyaga, Yuechji qabilalari, Kudzula Kadfiz, Geray Sanabniki, Sharqiy Turkiston Xitoy-Kushon.

Kushonlarning dastlabki mulklari hududiga Shimol Baqtriya Tojikiston hamda O'zbekistonning janubi Turkmanistonning janub-sharqidagi yerlar kirgan, Dastlab jabgu, keyinchalik podsho unvoni bilan davlatni idora qilgan Kadfiz I Kushon podsholigiga asos solgan bo'lib, uning davrida kushonlar hozirgi Afg'oniston bilan Pokistonning ko'pchilik qismini bosib olgan, Kadfiz I ning vorisi Vima Kadfiz xukmronligi davrida Hindistonning aksariyat qismi Kushon podsholigiga qo'shib olingan. Kushon podsholigi ning eng ravnaq topgan davri Kanishka hukmronlik qilgan vaqtga to'g'ri keladi. O'rta Osiyoda kushon mulklarining shimol Chegarasi Hisor tizmasi bo'ylab, u yerlardagi tog' daralarida g'oyatda mustahkam chegara devorlari qurilgan. Makedoniyalik Aleksandr O'rta Osiyoning katta qismini bosib olganidan

so'ng, bu hududda yashagan ba'zi qabilalar shimoli-sharq tomonga qarab siljiy boshlashdi. Ana shunday qabilalardan biri yuechjilar (xitoy manbalarida shunday deb atalgan) miloddan avvalgi IV asr oxirlarida Sharqiy Turkistondan to Mo'g'iliston chegaralarigacha bo'lgan hududlarga borib o'rnashganlar. Xitoyning shimolida esa xunn qabilalari yashagan va Yuechjilar xunnlarga janub tomondan qo'shni bo'lib qolishgan. Keyinchalik Yuechjilar Sharqiy Turkistonda joylashib olib, xunnlarni o'z tasirlariga olishga harakat qilishadi. Ularning bu harakati, ayniqsa miloddan avvalgi III asrning ikkinchi yarmidan boshlab asta-sekin namoyon bo'la boshlaydi. Sababi xuddi shu davrda O'rta Osiyoning janubi-sharqiy viloyatlarda Yunon-Baqtriya davlati tarkib topib, yuechjilarni bezovta qilmoqda edi. Yunon-Baqtriyaga qarshi O'rta Osiyo qabilalarining birlashgan mustaqil qo'shinini tuzish zaruriyati kelib chiqqan edi. Yunon-Baqtriya podshosi Evtidem massaget qabilalarining bu harakatlarini barbod etish maqsadida xunnlardan mohirona foydalanadi. Evtidem miloddan avvalgi 206-yilda salavkiylar hukmdori Antiox III bilan shimol ko'chmanchilariga qarshi harbiy ittifoq tuzadi. Bundan xabardor bo'lgan xunn shahzodasi Mode yuechjilar qo'lidan garovlikdan qochadi, o'z otasini hokimiyatdan ag'darib tashlab, yuechjilar ustiga lashkar tortib boradi. Miloddan avvalgi 176-yilda xunnlar yuechjilar ustiga ikkinchi marta hujum uyushtiradilar. Oqibatda xunnlar 165-yilda yuechjilarni g'arbga uloqtirib tashlaydilar. Rivoyatlarga qaraganda xunn hukmdorlari mag'lub bo'lgan yuechjilar podshosining bosh suyagidan kosa yasab, g'alaba sharafiga unda sharob ichib yurgan ekanlar. Yuechji qabilalari qadimgi Farg'ona yerlariga chekinadilar va o'sha yerda istiqomat qila boshlaydilar. Xitoy manbalarida yozilishicha qadimgi Farg'onaning shimoliy tumanlarida yuechjilar qishloq va shaharlar barpo qiladilar. Bu davrda yagona bir podshoh bo'lmagan, balki qabila va urug' yabg'ulari qabila oqsoqollari qo'l ostida birlashganlar.

Kushon podsholigi o'zbek davlatchiligi tizimidagi qadimgi davlat (mil. I-III- asrlar) hisoblanadi. Bu davlat mil. I asrning 1-yarmida yuechjilar tasarrufidagi Kushon mulkining yuksalishi natijasida vujudga kelgan. Massagetlar (Xitoy yilnomalarida —yuechji) mil.av. 140-yili Sirdaryo ortidan Baqtriyaga kelib, saklarni yenggan va Yunon-Baqtriya podsholigi o'rnida bir asr davomida 5 qabilaga bo'linib yashagan. Bulardan Kushon (Xitoy yilnomalarida guyshuan) qabilasi jabg'usi Kudzula Kadfiz (Kadfiz I) milodiy I asrda qolgan 4 qabilani bo'ysundirib, o'zini hukmdor deb e'lon qilgan. «Kushon» atamasi yo sulola yoki qabilaga tegishli bo'lib, u ilk bor mil. av. I asr oxiri - mil. I asr boshida hukmronlik qilgan podshoh «Geray»- Sanab zarb qildirgan tangalarda qo'llangan. Kushonlarning dastlabki mulklari hududiga Shimoliy Baqtriya (Tojikiston hamda O'zbekistonning janubi, Turkmanistonning janubi-sharqidagi yerlar) kirgan. Dastlab jabg'u, keyinchalik podsho unvoni bilan davlatni idora qilgan Kadfiz I Kushon podsholigiga

asos solgan bo'lib, uning davrida kushonlar hozirgi Afg'oniston bilan Pokistonning ko'pchilik qismini bosib olgan. Jumladan, hozirgi Namangan viloyatining Yangiqo'rg'on tumani hududida Kushon qishlog'ini va Kosonsoyda Koson shahrini yuechjilar barpo qilgan edilar. Ma'lumki, miloddan avvalgi II asr o'rtalarida Yunon-Baqtriya davlati inqiroz sari yuzlanadi. Ana shu qulay vaziyatdan foydalangan yuechjilar miloddan avvalgi 140-130-yillarda So'g'd yerlari orqali Baqtriyaga bostirib keladilar va Shimoliy Baqtriya hududlarini e'gallab oladilar. Yuechjilar Baqtriyada 100 yil mobaynida 5 ta qabilaga bo'linib yashaganlar. Ular mil. av. 140-130-yillarda Yunon-Baqtriyani ham o'zlariga tobe qiladilar va "Katta Yue-chje" davlat uyushmasiga asos soladilar. Bu davlat uyushmasiga beshta hokimlik: Guyshuan, Xyumi, Shaunmi, Xise va Dumilar bo'ysunar edi. Guyshuan (Kushon) qabilasi (yabg'usi Kudzula Kadfiz edi) to'rtta qabila yabg'ularini o'ziga tobe etib barcha qabilalar ustidan hukmronlik qilardi.

U o'z davlatini Kushon davlati sifatida e'lon qildi va hozirgi Surxondariyo viloyatining Sho'rchi tumanida joylashgan Dalvarzintepani bu mamlakatning poytaxtiga aylantirdi.

Kudzula Kadfiz o'z davlat chegaralarini kengaytirish va uning qudratinimustahkamlash maqsadida Amudaryoning chap sohili tumanlarini egallashga belbog'ladi. U tez orada Parfiya, Afg'oniston va Kashmirni e'galladi, Kudzula Kadfiz 80 yoshida vafot etadi. Uning davrida Kushon davlatining o'z pullari bo'lmagan. Kudzula Kadfiz tangalarni Rim saltanati va Parfiya podshohlari zarb etgan tangalarga taqlid qilib chiqargan. Shu boisdan ham bu davrdagi tangalarda «Kudzula Kadfiz Yabg'u» degan yozuvlarni uchratamiz. Keyinroq esa «Hukmdor Kadfiz» degan yozuvda tangalar zarb etilgan. Kushon podsholigi tetradrahmasining o'ng tomonida sochlari hafsala bilan taralgan, peshonasiga tasma bog'lagan, yuzlarida g'ayrat, shijoat barq urib turgan erkak kishining beligacha tushgan surati berilgan. Tanganing reversi kishi diqqatini o'ziga tortadi, o'rtada ot mingan shoh, uning orqasida gulchambar tutgan Nika (zafar) ma'budasi parvoz qilyapti. Shu yerning o'zida "Kushon hukmdori Geray Sanabniki" degan to'rt so'zdan iborat yunon yozuvi bor. Bu sirli tangalarning o'rgana boshlanganiga ham yuz yildan oshdi. Keyingi yillarda tangashunoslik ilmi qo'lga kiritgan yangi ma'lumotlar hamda Xolchayondan topilgan haykallar Kushon hokimi hukmronlik qilgan davrga oid kashfiyotlar qilishga imkoniyatlar berdi. Kushon mis chaqalari hayratomuz va sirlidir. Ularda hukmdorning ismi yo'q, faqat mansabi va laqabini anglatuvchi "shohlar shohi buyuk haloskor" degan yunon yozuvi mavjud. Manbalarda "noma'lum shoh" yoki "Soter Megas"ning tangalari deb nom olgan bu chaqalar O'zbekiston va Tojikiston janubida olib borilgan arxeologik qazishmalarda ko'p uchraydi. Bu tangalar qaysi Kushon shohi tomonidan zarb etilgani haqida bahs munozaralar haligacha davom etmoqda. M.E.Masson fikricha, ular Kudzula Kadfiz

tomonidan zarb etilgan Kudzula Kadfiz vafotidan so'ng uning o'gli Yangaochjen tangalaridagi yozuvlarga ko'ra Vima Kadfiz taxtga o'tiradi. U ko'proq Kadfiz II nomi bilan mashhur. Kushoniylar hokimiyatini kengayib borishda Vima Kadfiz bo'sh kelmagan. Bu davrda Kushonlar davlati Pokiston va Hindistonning markaziy viloyatlarini bosib oladi. Vima Kadfiz o'z nomidan tangalar zarb etadi. Unga atab tosh haykali o'rnatadilar. Bu haykal Hindistonning Matxura shahrida qad ko'taradi.

Vima Kadfiz 30 yil podsholik qiladi. Mamlakatda pul islohotini o'tkazadi. Kadfiz II zamonida pul islohoti o'tkazilib, yangi tanga tizimi asosiy stateri 8,03 gr keladigan turli sifatdagi tillalar zarb etishga asoslangan bo'lib, ikki xil tanga joriy etilgan: biri 16,07 gr, ikkinchisi esa 2,01 gr. SHuning bilan bir qatorda diametri 23-25 mm, vazni 16-17 gr. keladigan mis tangalar ham muomalaga chiqarilgan. Tangalar aversidagi suratda yuzi yon tomonidan aks ettirilgan shoh mehrob oldida tik turganicha diniy ibodatni ado etmoqda. Vima Kadfizdan so'ng mamlakatni idora etish Kanishka zimmasiga tushgan. U podsholik qilgan davrda Hindistonning janubiy tumanlari, O'rta Osiyoning So'g'diyona, Xorazm va Choch viloyatlarini zabt etadi. Kanishka davrida «shohlarning shohi-ulug` xaloskor» yozuvi bilan tanga pullar zarb etiladi. Kanishka tangalari Ashgabatdan Xorazmgacha, bo'lgan Toshkent vohasigacha bo'lgan katta hududlarda ko'plab topilgan. Kushon davlati bu davrda eng gullagan va hududlari juda ham kengaygan davrini o'z boshidan kechiradi. Kanishka budda dinini rasmiy ravishda davlat dini deb e'lon qiladi, buddizmi qabul qilib, uning saltanat miqyosidaga tashviqotchisi va himoyachisiga aylanadi. Kanishka davlat poytaxtini Dalvarzindan Peshovarga ko'chiradi. Milodning I asr 70-80-yillarida Sharqiy Turkiston yerlari masalasida Xitoy-Kushon mojarolari boshlanadi. Shunga qadar Kushonlar xitoyliklarning Sharqiy Turkiston yerlarini egallash uchun qilgan harbiy harakatlariga xayrihoh bo'lganlar.

Xulosa

Hatto ular 84-yilda xitoylarga qarshi kurashish uchun Qashg'arga yuborilgan Qang'uy qo'shinini tezda chaqirib oladi. Qashg'ar hokimligi esa xitoyliklarga taslim bo'ladi. Shundan so'ng kushonlar Xitoyga Turfonni bosib olishga yordam ko'rsatadi. Oradan 2-3 yil o'tgach, ikki o'rtadagi munosabat buziladi. Buning sababi Kushon elchisi Katga sovg'alar bilan Xitoy hukmdorining qizini kushonlar podshosiga unashtirish maqsadida Xitoyga borgan edi. Xitoy hukmdori uni qamoqqa oladi. Natijada ikki o'rtaga sovuqchilik tushadi. O'zini haqoratlangan deb hisoblagan Kushon hukmdori 70 ming kishilik qo'shin bilan Xitoyga qarshi yurish qiladi. O'zaro kurashda u yengilib, Sharqiy Turkistondan qochishga majbur bo'ladi. Milodiy 102-yilda Xitoyning nomdor va yengilmas lashkar boshisi Ban Chao vafotetadi. Bundan foydalangan Sharqiy Turkiston viloyatlari xalqlari birin-ketin Xitoyga qarshi qo'zg'olonlar ko'taradilar. Bu qulay vaziyat tufayli kushonlar 107-yilda Sharqiy Turkistonga yana lashkar tortadilar.

Kushonlar Sharqiy Turkistonda o'z hukmronliklarini o'rnatgan bo'lsalarda, Hindiston yilnomalarida Kanishkaning Tarim 1 havzasini bosib olganligi haqida ma'lumotlar berilgan. Xullas, Kanishka podsholik qilgan 23 yillik davrda Kushonlar davlati hududlari juda ham kengaygan. Natijada Kushon davlati katta saltanatga aylanib, Xitoydagi Xan sulolasi hamda Rim imperiyasi bilan ko'tariladi.

Adabiyotlar:

1. Asqarov A. O'zbekiston tarixi (eng qadimgi davrlardan eramizning asrigacha) T, 1994.
2. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari, Toshkent, 1991.
3. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. T, 1994.
4. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. Toshkent, 2000.
5. Muhammadjonov. A. O'zbekiston tarixi, Toshkent, 1994.
6. Karimov Sh., Shamsutdinov R. Vatan tarixi, Toshkent, 1997.
7. Hidoyatov G. A. Mening jonajon tarixim. T, 1992.
8. Sentralnaya Aziya v Kushanskuyu epoxu, T. 2, Moskva, 1974
<http://fayllar.org>
9. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchilik tarixi. -T.: Sharq.2001.
10. Ртвеладзе Э. Древние монеты Средней Азии.-Т.:1990.
11. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. Birinchi kitob. T.:Sharq. 2010.
12. Pugachenkova G. A., Xalchayan, T., 1966; Gafurov B. G., Ko'shanskaya epoxa i mirovaya sivilizatsiya, M., 1968.
13. Staviskiy B. Ya., Ko'shanskaya Baktriya. Problemy kultury, M., 1977;
14. Pugachenkova G. A., Rtveldze E. V., Dalverzintepa — kushanskiy gorod va yuge O'zbekistova, T., 1978;
15. Sagdullayev A. Qadimgi O'zbekiston ilk yozma manbalarda.-T.: O'qituvchi.1996.